

GÜNEY KAFKASYA DEVLETLERİNİN DIŞ POLİTİKALARI

Dr. Erel TELLAL (*)

SSCB'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan on beş yeni devletten üçü Türkiye'nin yeni komşuları oldular. Bu üç Kafkas cumhuriyeti 1991'den beri bir yandan devletlerini kurumsallaştırırken, diğer yandan uluslararası kapitalist sistemle bütünleşme çabası içinde oldular. Bu süre devletler ve onların dış politikalarının değerlendirilmesi için çok kısadır. Üstelik, gerek devlet olma ve gerekse dış politikalarını belirleme sürecinde etkili olan gelişmelerin henüz sona ermemiş olduğu gözönüne alındığında "Kafkas devletlerinin dış politikaları" nı çözümlenin zorluğu ortadadır. Yine de, bu olumsuz durum bizleri Kafkaslarda olan biteni anlama girişiminden alıkoymaz.

Kafkasları tanımlarken güney-kuzey ayrımı yapılmaktadır (1). Kuzeyde, Rusya Federasyonu içerisinde Adige, Çeçenya, Dağıstan, İnguş, Karaçay-Çerkes, Kabardino-Balkar, Kalmıkya, Kuzey Osetya cumhuriyetleriyle Stav-

(*) A.Ü.S.B.F.

(1) "Çok basit" gibi görünen bu tanım "çok önemli"dir. Türkiye'de kuzey Kafkasların Rusya Federasyonu içerisinde federe birimler olduğunu gözardı etmek isteyen çevreler bu ayrımı yok saymayı yeğlerler. SSCB'nin dağılmasıyla birliği oluşturan 15 devlet bağımsızlığını kazanmış ve Rusya Federasyonu SSCB'nin ardıl devleti olmuştur. Rusya Federasyonu 89 federe birimden oluşur. Bu gerçekleri gözardı eden yüzlerce örneğe tanık oluyoruz. Örneğin Prof. Dr. Anıl Çeçen'in çalışması çarpıcıdır. Çeçen, federasyonun dağılması anlamına gelecek "Kuzey Kafkasya halklarının bağımsızlık haklarının uluslararası hukuka uygunluğu"ndan (s. 233), Rusya Federasyonu'nun "Baltık ülkelerine göstermiş olduğu hoşgörüyü diğer bölgede yaşayan uluslara ve devletlere de göstermesi"nden (s.237) söz etmektedir. "Güney ülkelerinin bağımsızlığından sonra Kuzey Kafkasya'nında bağımsızlığının sağlanması ikinci aşama olacaktır. Daha sonra ise Kuzey

ropol, Krasnodar ve Rostov bölgeleri yer almaktadır. Bu çalışmanın konusu olan güneyde ise üç devlet vardır: Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan. Güney Kafkasya, Moskova'dan bakıldığında Kafkas dağlarının ardında kaldığı için "Kafkas-ötesi" biçiminde de adlandırılmaktadır. Bu çalışmada güney Kafkasya olarak anılacaktır.

Uluslararası sisteme eklemlenme girişimlerinin sürdüğü güney Kafkasya dünya politikasında önemli bir yere sahip. Bölgede enerji kaynaklarının paylaşımı kadar, SSCB sonrası etki alanı savaşı da söz konusu. Etki alanı savaşımında ilk sırayı güney sınırlarının güvenliği ve toprak bütünlüğünü koruma kaygılarını taşıyan Rusya Federasyonu alıyor. Ama, onun dışında Türkiye, İran, ABD gibi devletler, AB gibi uluslararası oluşum ve enerji kaynaklarından yararlanmayı amaçlayan çokuluslu şirketler de bu savaşımı veriyorlar (2). Hiç kuşkusuz bağımsız birer devlet olarak Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'nın izlemeye çalıştıkları dış politikalar birincil önem taşıyor. Bölge üzerine yapılan değerlendirmelerde bölge devletleri ve onların dış politikaları ikinci plana itiliyor. Bu kaygıyla, bu çalışmada herşeyden önce iç etkenler sorgulanarak, bu devletlerin dış politikaları üzerinde durulacak.

Bunu dış etkenlerin ele alındığı, bölge üzerinde etkinlik kurmaya çalışan diğer devletlerin bölge politikalarının değerlendirilmesi izleyecek. Pek çok çalışmada ayrı ayrı ve bazen de bütün halinde ele alındığı üzere, dış etkenlerin bölge politikalarında önemli bir etkisi olduğu varsayımı bu çalışmanın da

---

ve Güney Kafkasya ülkelerinin biraraya gelerek kuracakları Kafkasya Federasyonu en uygun çözüm olarak bağımsız Kafkasya'nın geleceğinde etkili olacaktır." (s. 238) sözlerini içeren çalışma, bu düşüncüyü Atatürk'ün "yurtta ve dünyada barış" ilkesiyle bağdaştırmakta (yani, görüşlerine "meşruiyet" kazandırmak için Atatürk'ü kullanmakta), üstelik bu gelişmelerin "Türkiye-İran-Rusya" işbirliğiyle gerçekleşmesini öngörmektedir (Başka bir deyişle Rusya Federasyonu'nun önüne geçilemez dağılma sürecini başlatmak için diğer devletlerle işbirliği yapmasını istemektedir). Anıl Çeçen, **Atatürk ve Avrasya**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 1999.

- (2) Batı yanlısı gözlemciler Kafkaslar ve Orta Asya'da Rusya, İran ve Türkiye arasında tarihsel bir çekişmeyi saptayarak, en uzun süre yönetimde bulunan sonuncusu karşısına ilk ikisinin işbirliği yaparak çıktıklarını öne sürerler. Kâmran İnan, "Rusya'nın Kafkasya Politikası", **Avrasya Dosyası**, 1/1 (İlkbahar 1994), s. 26. Bu saptama günümüze değin uzatılması bakımından önemlidir. İdeolojik nedenlerle gözardı edilen gerçekleri çağırıştırır. Bölgede, İngiliz, Alman, Fransız çekişmesinin hiç olmadığı ya da günümüzde ABD, AB ve Japonya'nın etkilerini ikinci (ve masum) plana iter.

öne sürdüğü varsayımlardan biri. Bölgede bulunan enerji kaynaklarının işletilmesi ve uluslararası pazarlara taşınması sürecinde çokuluslu şirketlerin büyük etkisi var. Bu şirketler, bölge üzerinde etkinlik kurmaya çabalayan devletlerin politika oluşturma süreçlerinde önemli rol oynadıkları gibi, bölge devletlerinin politikalarını da doğrudan etkileyebiliyorlar. Fakat, çokuluslu şirketlerin kapalı kapılar arkasında oluşturdukları stratejileri ve birbirleriyle çekişmelerini, hem de pazarlıkların sürdüğü günümüzde değerlendirebilmek oldukça güç.

Öte yandan, güney Kafkasya 1980'lerin ortalarından bu yana çok karmaşık gelişmelere sahne oldu. 1988-1994 arasında bölgede yaşanan anlaşmazlık ve etnik çatışmaların hiçbiri kesin çözüme kavuşmuş değil, yalnızca ateşkes sözkonusu. Bölgede yaşanan etnik çatışmalar sonucunda (1994'e gelindiğinde) 1.5 milyon kişi yerinden olmuştu. Bu denli yüksek sayıda sığınmacı bölgedeki üç devlet için de önemli bir sorun. Bağımsızlığın ardından yaşanan gelişmelerin seyrinde gözardı edilemez bir etken (3). Bu nedenle son bölümde güney Kafkasya'da yaşanan sorunlar ve bu sorunların aşılması için başlatılan ittifak girişimleri ele alınacak.

Azerbaycan: Enerji Kaynakları ve Karabağ Sorunu

Azerbaycan'da bağımsızlık sonrası, 7 Haziran 1992'de yapılan ilk devlet başkanlığı seçiminde Ebulfeyz Elçibey zafer kazandı. Ancak, gerek devlet kurumlarının yerleşmemesi, gerek Karabağ sorununda başarılı olamaması ve gerekse bölge dengelerini gözardı eden bir dış politika izlemeye çalışması sonunda, bir yıllık iktidarın ardından görevden el çektirildi (4). 15 Haziran

-
- (3) Birleşmiş Milletler Sığınmacılar Yüksek Komiserliği (UNHCR) eski SSCB topraklarındaki ilk iki bürosunu Aralık 1992'de Azerbaycan ve Ermenistan'da açmıştı. Bunu Temmuz 1993'te Gürcistan bürosu izledi. Ron Redmond, "Conflict in the Caucasus", **Refugees**, 98 (IV-1994), s. 22. **National Geographic** çatışmalardaki ölü ve yaralı sayılarını şöyle veriyor: Dağlık Karabağ'da 15.000 ölü, 1 milyondan fazla sığınmacı; Abhazya'da 7.000 ölü, 200.000 sığınmacı; Güney Osetya'da 2.000 ölü, 43.000 sığınmacı. Şubat 1996, s. 129. Bölgede yaşanan etnik çatışmalar için: Fahrettin Çiloğlu, haz., **Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar**, İstanbul, Sinatle Yayınları, 1998, s. 127-221. Aleksey Zverev, "Etniçeskiye Konfliktı na Kavkaze, 1988-1994", **Sporniye Granitsı na Kavkaze**, Moskva, Ves Mir Uzdatelstva, 1996, s. 10-76.
- (4) Elçibey Türkiye yanlısı olmaktan öteye giden, kuzey İran'daki Azerileri de içine alacak "Büyük Türkiye" politikası izler ve BDT'ye katılmaktan özenle kaçınırken, İran ve Rusya Federasyonu'nu boşluyordu. Bkz. dipnot 44.

1993'te yeniden kurulan Azerbaycan Yüksek Sovyeti'nin başına, bir zamanlar SSCB yönetiminde de yer almış olan Haydar Aliyev geçti. 1995'te kabul edilen Anayasayla güçlü bir başkanlık sistemi kuran Aliyev, iki kez suikast girişimine uğramasına karşın her geçen gün iktidarını pekiştirdi. 3 Ekim 1993'te yapılan seçimlerde oyların % 98.8'ini alan Aliyev, son olarak 11 Ekim 1998'de yapılan seçimlerde yeniden başkan seçildi (5).

Ülkede rejimin işleyişindeki aksaklıklar ve demokratik sistemin yaşama geçirilememesinin nedenleri rejim muhalifi Ferman Demirkol tarafından şöyle sıralanıyor (6): İç politikada iktidar hırsı ve ekonominin mafya elinde olması; dış politikada ise, yeterli yabancı sermaye ve yatırım ile askerî gücün olmayışına ek olarak stratejik coğrafi konumun getirdiği etkenler; yani, Türkiye ile Türk dünyası arasında köprü görevi üstlenmesi, Rusya Federasyonu'yla sınırlı olması ve İran'la olan sınırın ötesinde milyonlarca Azerî'nin yaşıyor olması nedenleriyle sürekli olarak etkinlik kurma çabalarına sahne olan bir coğrafyada yer alması.

Aslında, Azerbaycan'ın şu anki jeopolitik konumuna sahip olmasına yol açan gelişmeler yüzyıllar öncesine dayanıyor: Bunlardan ilki, 16. yüzyılın başından itibaren dinsel, ideolojik ve siyasal anlamda diğer Türk dünyasından kopmuş olması; ikincisi, 19. yüzyılın başından itibaren kuzeyin Rus Çarlığı tarafından işgal edilmesi, güneyin İran'da kalması, yani kuzey/güney bölünmüşlüğü; üçüncüsü ise 19. yüzyılın ortalarından başlayarak kuzeyde petrol yataklarının bulunması (7). Bunlara, yetmiş yıllık Sovyet deneyimi de eklenebilir.

Gerçekten de, günümüzde Azerbaycan Orta Asya'yla Avrupa arasında bir köprü görevi görüyor. Türkiye, Rusya Federasyonu, İran gibi güçlü komşuları var. Coğrafi olarak NATO ve Birleşik Devletler Topluluğu (BDT) Ortak Savunma Sistemi arasında yer alıyor. Bu gerçekler, dış politikasının belirlen-

---

(5) **Cumhuriyet**, 23.11.1998.

(6) Ferman Demirkol, **Azerbaycan'da 1995 Anayasasına Göre Devlet Başkanlığı**, İstanbul, Alfa, 1999, s. 6-9. Adı Başkan Aliyev'e karşı düzenlenen darbe girişimlerinden birine karışan ve Türkiye'de "tartışmalı" biçimde akademisyen kimliğiyle yaşayan Ferman Demirkol'un şu anki yönetime eleştirilerinin önemli olduğu görüşündeyim.

(7) Nasib Nassibli, "Azerbaijan's Geopolitics and Oil Pipeline Issue", **Perceptions**, 4/4 (Aralık 1999-Ocak 2000), s. 97-98.

mesinde komşularının ve bölge üzerinde etkinlik kurmaya çalışan diğer devletlerin etkisinin artmasına yol açıyor (8).

Bağımsızlığın ardından Azerbaycan dış politikasında belirleyici nitelikte iki önemli etken sözkonusu. Bunlar, enerji kaynaklarının işletilerek dış pazarlara taşınması ve ateşkese karşın çözülemeyen Karabağ sorunu. Uluslararası Enerji Ajansı'na göre dünyada günlük petrol tüketimi 1998'de 70 milyon vardi. Bunun 2010'da günde 92 ile 97 milyon tona çıkması bekleniyor. Petrole artan istemin karşılanmasında Azerbaycan önemli rol oynayacak. Enerji kaynakları yardımıyla Azerbaycan bir yandan ekonomisine çekidüzen vermeye çabalıyor. 1994'te % 1800 olan enflasyonun 1997'de % 5'e çekilmesinde bunun önemli etkisi oldu (9). Öte yandan, sahip olduğu petrol dış politikasının belirlenmesinde de önemli rol oynuyor. Örneğin, 1998'de Bakü'de 50'den fazla Batılı petrol şirketinin bürosu vardı (10). Enerji kaynakları Azerbaycan dış politikasını belirlemekle kalmıyor, diğer devletlerin Azerbaycan'la ilişkilerini de belirliyor. Yine, örneğin, 1993'te yaşanan Gence ayaklanmasıyla (11), Londra'da imzalanan petrol belgesinin eşzamanlı olması bir raslantı değildi (12). Elçibey, BP/Statoil, Amoco, Unocal, McDermott ve TPAO şirketleriyle anlaşmıştı. Rusya Federasyonu ve İran bundan hoşnutsuzdu. Böylece lider değişikliği için Aliyev'i desteklediler ve yeni konsorsiyuma Rus şirketi Lukoil % 10'luk payla katıldı.

---

(8) "Oil is Our Destiny", an interview with Azerbaijani Foreign Minister Hasan Hasanov, *Transitions* (Eylül 1997), s. 63-65.

(9) "A Caspian Gamble", *The Economist, A Survey of Central Asia*, 7.2.1998, s. 13.

(10) *Ibid.*, s. 5.

(11) Bağımsız Azerbaycan'ın kuruluş döneminde "pamuk tüccarlığı" yaparak zenginleşen ve 1992'den başlayarak Ermenilere karşın yürütülen savaşı finanse eden Suret Hüseyinov, Rus birliklerinin ayrılmasından on gün sonra Gence'deki kışlaları ele geçirerek ayaklanma başlattı ve birlikleriyle Bakü'ye ilerlemeye başladı. Ayaklanma 15 Haziranda arabuluculuk yapan Aliyev'in yeniden kurulan Azerbaycan Yüksek Sovyeti'nin başına geçmesi, üç gün sonra Elçibey'in Nahçıvan'a kaçması ve 30 Haziranda Hüseyinov'un başbakanlığa atanmasıyla sonuçlandı. Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, çev. Şirin Tekeli, 2.B. İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s. 484-485.

(12) Önanlaşma 11 Haziranda imzalanmıştı. Elçibey protokolü imzalamak üzere Londra'ya gitmek üzereyken iktidardan düştü. Nassibli, *op.cit.*, s.116.

SSCB döneminden miras kalan Karabağ sorunu Azerbaycan dış politikasını belirleyen diğer önemli etken oldu. Azerbaycan topraklarında Ermenilerin çoğunlukta olduğu bir bölgede milliyetçiliğin patlak vermesi biçiminde özetlenebilecek sorun 1987'de başladı (13). 1988 kışında yapılan gösterilerde yağmalama olaylarına ve ölümlere tanık olundu. Bu tarihten sonra Azerbaycan'da yaşayan Ermenilerin ve Ermenistan ile Dağlık Karabağ'da yaşayan Azerilerin etnik temizliği süreçleri başladı. Olayların tırmanmasında "yeniden yapılanma" ve "açıklık" politikalarını izlemeye çalışan Moskova yönetiminin basiretsizliğinin de etkisi oldu. Sorun Ocak 1990'da Sovyet birliklerinin Bakü'ye müdahalesiyle sürdü. Dağılma sürecinde 3 Eylül 1991'de başkent Stepanakert'te bağımsız Dağlık Karabağ Cumhuriyeti ilân edildi. Karabağ sorunu gerek Azerbaycan'da gerekse Ermenistan'da iç ve dış politikada belirleyici oldu. 1993 sonunda Ermeniler Karabağ'daki 4000 kilometrekare alanın yanısıra, Karabağ dışında 10.000 kilometrekare toprağı işgal etmiş durumdaydı ve bu alan Azerbaycan topraklarının % 20'sine denk düşüyordu (14).

Kendi düzenli ordusu olmayan ve Ermenistan saldırıları karşısında başarısızlığa uğrayan Bakü yönetimi bağımsızlığın ardından Türkiye'den giden gönüllülere ve askerî eğitim veren emekli subaylara bel bağladı. Bundan olumlu sonuç alınamayınca Azerbaycan deyim yerindeyse sorunu zamana bıraktı. Enerji kozunu oynayarak uluslararası kamuoyunu ve bu arada ABD'nin

---

(13) Karabağ sorununun kapsamlı bir değerlendirmesi için: Yerasimos, **op.cit.**, s. 440-452, 471-489. Nesrin Sarıahmetoğlu, "Kafkasya-ötesi'ndeki Siyasal Gelişmeler ve Hazar Petrolleri", Alâeddin Yalçınkaya, der., **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1998, s. 23-30.

(14) Ermenilerin askerî başarılarında Sovyet döneminden kalan üslerdeki askerî malzemeye el konulması ve Rusya Federasyonu'nun el altından Ermenileri desteklemesi de rol oynadı. Buna karşılık Erivan yönetimi de Rusya Federasyonu'nun Çeçenya'ya müdahalesini desteklerken zor durumda kaldıysa da, özellikle İkinci Çeçenya Savaşı'nda Çeçenya'daki sorunun "terörizme karşı mücadele", Karabağ'daki sorununsa Karabağ Ermenilerinin "kendi kaderini tayin hakkının engellenmeye çalışılması" olduğu biçiminde kendini savundu. Arman Cilavyan, "Ni Pugayte Çeçnu s Karabahom !'- Prizıvayet Robert Koçaryan", **Nezavisimaya Gazeta**, 27.1.2000.

desteğini almaya yöneldi. Bu yöndeki ilk adım 27 Temmuz-7 Ağustos 1997 tarihlerinde Başkan Aliyev'in ABD ziyareti sırasında atıldı (15). ABD firmalarıyla ülkedeki petrolün çıkarılmasına ilişkin 8 milyar dolarlık anlaşmalar imzalandı ve karşılığında Azerbaycan'a insanî yardım yapılmasını engelleyen 1992 tarihli 907 sayılı kararın kaldırılacağı ve Karabağ konusunda destek sözü alındı (16). Aliyev yalnızca ABD ile değil diğer Batılı devletlerle de ilişkilerini iyileştirme girişimlerinde bulundu. ABD gezisi ertesinde, Eylül ayında İtalya'ya giderek bu ülkedeki şirketlerle de görüşmeler yaptı (17). Ardından, Temmuz 1998'de Londra'yı ziyaret eden Aliyev burada da, yine petrolün çıkarılmasına ilişkin 13 milyar dolarlık anlaşmalar imzaladı (18).

Herşeye karşın, Aliyev'in izlediği dış politika Elçibeyinki'nden daha dengeli ve tutarlı oldu. Şöyle ki, Rusya Federasyonu'nun etkisinden kurtulmak için her fırsatı değerlendiren Bakü yönetimi, hiç bir zaman Rusya Federasyonu'nu yok saymadı ve ilişkilerine özen gösterdi. Elçibey döneminde, 25 Mayıs 1993'te Azerbaycan topraklarındaki son Rus askeri de bu ülkeyi terketmek zorunda kalmış, bu gelişme BDT coğrafyasında bir ilk olma özelliğini taşımıştı (19). Göreve gelmesinin ardından, 29 Ağustos 1993'te Elçibey'in görevden alınmasını bir referandumla halka onaylatan Aliyev'in yaptığı ilk iş ise Moskova'ya giderek BDT'ye katılma isteğini dile getirmesi oldu. Bunun üzerine imzalanan katılma anlaşması 21 Eylülde Azerbaycan Parlamentosu tarafından onaylandı ve 24 Eylül 1993'te Azerbaycan BDT'ye katıldı. Yine, ABD gezisi öncesinde Aliyev 3 Temmuz 1997'de Moskova'ya düzenlediği

---

(15) ABD ziyaretinin ayrıntıları için: Haydar Aliyev, **Dünya Siyasetinde Azerbaycan Petrolü**, çev. Abdullah Çiftçi ve Ergun Kocabıyık, İstanbul, Sabah Kitapları, 1998, s. 29-122.

(16) ABD Kongresi Ermeni lobisinin etkisiyle 1992'de aldığı bir kararla, "her türlü saldırı eylemlerini gözle görülür biçimde sona erdirmeye" Azerbaycan'a insanî yardım dahil hiç bir biçimde yardım edilmemesi yönünde bir karar almıştı. Hasanov, **op.cit.**, s. 63.

(17) Aliyev, **op.cit.**, s. 143-153.

(18) **The Economist**, 1.8.1998.

(19) Hatta, iki hafta sonra Elçibey'in görevden ayrılmak zorunda kalmasıyla bu gelişme arasında bağlantı olduğu iddiaları öne sürüldü. Yerasimos, **loc.cit.**

ilk resmî ziyareti sırasında çeşitli anlaşmalar imzaladı (20). 1994'te imzalanan "Yüzyılın Anlaşması" uyarınca, 1997 Kasım_ayından başlayarak Azerî petrolü Novorossisk limanından dünya pazarına ulaştırılmaya başlandı.

Batılı ülkeler ve Rusya Federasyonu ile dengeli politika izlemeye özen gösteren Azerbaycan, Karabağ sorunu nedeniyle ilişkilerinin bozuk olduğu Ermenistan dışındaki diğer bölge devletlerine karşı da bu tutumunu sürdürdü. Türkiye'yle imzaladığı pek çok anlaşma ve üst düzey ziyaretlerle "uyumlu işbirliği" yürüttü. Bakü-Ceyhan petrol boru hattının gerçekleşmesi için çaba sarfetmeyi sürdürüyor. Ekonomik ilişkiler gün geçtikçe gelişirken, Türkiye ordusunun Azerbaycan ordusuna verdiği örgütlenme ve eğitim yardımı da sürüyor. Bakü'de bulunan "ordu evi" askerî alanda işbirliğinin göstergesi. Azerbaycan Gürcistan'ı "stratejik ortağı" olarak görüyor ve petrolün taşınmasında transit ülke haline gelmesi için işbirliğini sürdürüyor. İran ise Azerbaycan'ın Avrupa merkezli politikasından, ABD ve İsrail'le ilişkilerinden rahatsızlık duyuyor. Buna karşılık Bakü de İran'ın Ermenistan'a verdiği destekten şikayetçi. Yine de, Azerbaycan kendi nüfusundan daha fazla Azerî'nin yaşadığı bu ülkeyle ilişkilerinde temkinli bir tutum takınıyor.

Ermenistan: Karabağ Sorunu ve Diaspora

Ermenistan'a baktığımızda gerek iç ve gerekse dış politikada Karabağ sorununun belirleyici olduğunu görüyoruz. Bu duruma başından itibaren Erivan ve Stepanakert yönetimleri arasında bir çekişme ve diasporanın Erivan yönetimi üzerinde etkinlik kurma girişimi eşlik ediyor (21). Ekim 1991'de yapılan seçimlerde göreve gelen Levon Ter Petrosyan (22), Karabağ'da ve Azer-

---

(20) Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Güvenlik Anlaşmasının yanı sıra şu sözleşmeler imzalandı: Para ve Dış Ticaret Alanında İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Hakkında Sözleşme; Vergilerin İki Katına Çıkarılmasına İzin Verilmemesi ve Gelir Vergisinin Ödenilmesinden Kaçmanın Engellenmesine İlişkin Sözleşme; Karşılıklı Mali Konulardaki Taleplerin Düzenlenmesine İlişkin Sözleşme; Hazar Denizindeki Geleceğe Yönelik D-222 Azerbaycan Bölümünün Keşfi, İşletilmesi ve Hasılatın Paylaşılmasına İlişkin Sözleşme; Rusya Federasyonu ve Azerbaycan Cumhuriyeti Vatandaşlarının Vizesiz Geliş Gidişleri Hakkında Sözleşme. Aliyev, *op.cit.*, s. 123-142.

(21) Henze diasporadaki aşırı milliyetçilerin ve özellikle de Taşnak Partisi'nin Ermenistan'a büyük zarar verdiği yorumunu yapıyor. Paul Henze, "Türkiye ve Ermenistan", **Avrasya Etüdleri**, 3/1 (İlkbahar 1996), s. 46.

(22) **Milliyet**, 18.10.1991.

baycan topraklarında askerî başarılarını sürdürürken uzlaşmacı bir tutum ta-
kındı. AGİK çerçevesinde barış görüşmelerine katıldı (23). Hatta bir barış
planı üzerinde anlaşmaya vardığıysa da bunu Stepanakert'e kabul ettiremedi.
Taşnak Partisi'nin Ermenistan topraklarında faaliyetlerine son vererek, aşırı
milliyetçileri denetimi altına almaya çabaladı. 1996'da yeniden seçildikten
sonra Karabağlı lider Robert Koçaryan'ı Başbakanlığa atayarak, sorunun çö-
zümünü bir Karabağlı eliyle gerçekleştirmeyi denediysen de başarılı olamadı.
1998'de başlayan terör olayları Petrosyan'a dengeleri gereğinden fazla zorla-
dığını gösterdi.

Şubat 1998'de istifa eden Petrosyan'ın yerine vekalet eden Başbakan Ko-
çaryan 16 Martta yapılan seçimlerde devlet başkanı oldu. Koçaryan dönemi
Petrosyan döneminden daha az çalkantılı geçmedi. Karabağ sorununa çözüm
çabaları sürdü. Kasım 1999'da İstanbul'da gerçekleşen AGİT zirvesi önce-
sinde Aliyev'le Koçaryan defalarca biraraya gelerek zirve sırasında çözüme
giden yolda ilk adımı atmaya tasarlıyorlardı (24). Fakat, ABD tarafından (de-
yim yerindeyse) dayatılan bu girişime yanıt Ermeni milliyetçilerinden geldi.
27 Ekim 1999'da Parlamenteoya silahlı baskın düzenleyen N. Unanyan ve ar-
kadaşları Başbakan Vasken Sarkisyan ve Parlamento Sözcüsü Karen Demir-
ciyan'ın da aralarında bulunduğu 7 milletvekilini öldürdüler, pek çoğunu ya-
raladılar (25). Barış girişimleri bir kez daha sonuçsuz kalırken, Ermenistan
iç politikasındaki şiddetli çekişme bir kez daha su yüzüne çıktı. Vasken Sar-
kisyan'ın yerine atanan Aram Sarkisyan hükümeti 2 Mayıs 2000'e gelindi-
ğinde Devlet Başkanı Koçaryan tarafından görevden alındı (26).

Ermenistan'ın izlediği dış politikanın temelinde yatan unsurlardan biri
Karabağ'da statükonun korunması ise bir diğeri de güvenlik kaygısıdır (27).

---

(23) AGİK üyesi 11 devlet (Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Rusya Federasyonu, İtalya, ABD, Fransa, Almanya, Türkiye, İsveç ve Çekoslovakya) Mart 1992'de Belarus'un başkenti Minsk'te toplanarak, soruna AGİK içerisinde çözüm bulabilmek için bir girişim başlattılar. Çözüm için çeşitli yollara başvuran Minsk Grubu başarılı olamadı. Çi- loğlu, haz., *op.cit.*, s. 155.

(24) **RFE/RL Armenia Report, News Briefs**, 20 Ekim 1999.

(25) Ayhan Kamel, "Kafkaslar'da Kaos", **Cumhuriyet**, 1.11.1999.

(26) **RFE/RL Caucasus Report**, 7 Nisan 2000. **Cumhuriyet**, 3.5.2000. Hakan Aksay, "Ko- çaryan İktidarını Pekiştirdi", **Cumhuriyet**, 8.5.2000.

(27) Vartan Oskanian, "A New Security Agenda for Armenia", **Transitions** (Eylül 1997), s. 63-65.

Ermenistan Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye ve İran arasında sıkışmış durumdadır. Rusya Federasyonu'yla ilişkilerini Gürcistan üzerinden kuruyor. Ama, batıya açılmasını sağlayacak Türkiye yolu Karabağ nedeniyle kapalı. Türkiye, başından beri bir yandan çatışmalara karışmayarak temkinli, ama öte yandan ilişkilerin gelişmesi için Karabağ sorununun çözümü koşulunu öne sürerek ve gerek Ermenistan'a ekonomik ambargo uygulayıp, gerekse diplomatik ilişki kurmayı reddederek kararlı bir tutum takınıyor.

Azerbaycan'la (ve dolayısıyla Türkiye'yle) sorunları olan Ermenistan bölgede müttefik olarak kendisine Rusya Federasyonu'nu seçmiş durumda. Rusya Federasyonu'yla ilişkileri hem ikili düzeyde hem de BDT çerçevesinde gelişiyor. Bağımsızlığın ardından Ermenistan sınırları Rus birliklerince korunuyor. 1995'te imzalanan bir anlaşmayla Ermenistan'daki Rus askerî üslerinin varlığı 25 yıllığına uzatıldı (28). Bunu Nisan 2000'de Erivan yakınlarındaki üsse S-300 füze sisteminin ve MİG 29 filosunun konuşlandırılması izledi. Ermenistan'daki bu yığınak BDT içerisinde oluşturulmaya çalışılan Ortak Güvenlik Sistemi çerçevesinde yapıldı (29).

Ermenistan diğer bölge devletleri Gürcistan ve İran'la da iyi ilişkiler sürdürüyor. Karabağ sorununda tarafsız kalan Gürcistan Ermenistan için Rusya Federasyonu'na açılan kapı durumunda (30). El altından Ermenileri destekleyen İran ise özellikle ekonomik açıdan yaşayabilirliği için önemli.

Son olarak Ermenistan'ın ABD ve Batılı devletlerle ilişkilerine değinilmelidir. Önemli sayılarda ve ekonomik güçte Ermeni ABD ve Avrupa'da yaşamaktadır. Diaspora Ermenistan'ın iç ve dış politikasını (özellikle Karabağ sorunu söz konusu olduğunda) doğrudan etkilemektedir. Batıyla bağlantısı açısından Ermenistan'ın 1994'ten başlayarak NATO'nun Barış İçin Ortaklık girişiminin katılımcısı olduğunun altı çizilmelidir. Üstelik, Ermenistan ABD'nin Yugoslavya'ya Mart 1999'daki müdahalesini Rusya Federasyonu'na rağmen kınamamıştır. Kısaca, 1990'ların sonunda Ermenistan'ın Batılı devletlerle ilişkilerinde gelişme gözlemlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

---

(28) Richard Pipes, "Is Russia Still An Enemy ?", **Foreign Affairs**, 76/5 (Eylül/Ekim 1997), s. 72-73.

(29) Emil Danielyan, "Armenia: CIS Defence Chiefs Map Out Cooperation Despite Divisions", **RFE/RL Report**, 20 Mayıs 1999.

(30) **RFE/RL Armenia Report, News Briefs**, 29 Eylül 1999.

Gürcistan: İstikrar Arayışı

Bağımsızlığın ardından Gürcistan'ın en temel kaygısı toprak bütünlüğünü korumak ve ülkede siyasal istikrarı sağlamak oldu. SSCB döneminde Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Abhazya ve Acarya özerk cumhuriyetleriyle Güney Osetya özerk bölgesinden oluşuyordu. 1980'lerin sonunda ortaya çıkan milliyetçi akımlar ve etnik çatışmalar SSCB'den Gürcistan'a önemli bir miras olarak kaldı.

Güney Osetya'da 1989'da başlayan ayrılıkçı akım 1990'da bağımsızlık ilan etti. 1991 kışında başlayan çatışmalar aralıklarla 1992 yazına değin sürdü. Zor durumda kalan Tiflis yönetimi Rus askerî birliklerinin bölgeye girmelerine izin vermek zorunda kaldı.

Abhazya'da ise, ilk kez 1978'de dile getirilen ayrılma isteği 1989'da bir kez daha gündeme geldi. 1990'da bağımsızlık ilan edildi ve 1992 yazında, (Güney Osetya'da çatışmaların sona ermesinden bir ay sonra) çatışmalar başladı. Bölgedeki Gürcülerin bölge dışına sürülmesi ve Tiflis yönetiminin başarısızlığı karşısında sorun yine Rus birliklerinin bölgeye girmeleriyle sonuçlandı.

Her iki çatışmada da Tiflis yönetiminin başarısızlığı, başka bir deyişle Abhaz ve Osetlerin başarısının arkasında yatan nedenlerden biri de Kafkaslardaki "Dağlı Halkları Konfederasyonu" girişimi oldu. Bölgede yaşayan Müslüman halkların gönüllüleri Gürcülere karşı savaşta yer aldılar (31). Etnik çatışmalar karşısında çaresiz kalan ve Rusya Federasyonu'nun yardımını isteyen Gürcistan, her iki bölgede de ateşkesin sağlanması karşılığında 23 Aralık 1993'te BDT'ye katılmak zorunda kaldı. BDT üyeliği, ülkedeki Rus askeri varlığını (3 üste yaklaşık 15.000 kişi) onaylıyordu (32).

---

(31) Cem Oğuz, "The Unity of the North Caucasian Peoples: The Case of the Confederation of the Peoples of the Caucasus", *Perceptions*, 4/2 (Haziran/Ağustos 1999), s. 128-134.

(32) Pipes, *op.cit.*, s. 73. *Cumhuriyet*, 20.7.1998. Şubat 1994'te Yeltsin'in Tiflis'i ziyareti sırasında Şevardnadze Gürcistan'ın Rusya Federasyonu olmaksızın yaşayamayacağını, daha önceki dönemde ilişkilerin gelişmemesinde kendi hataları olduğunu dile getirdi. *Milliyet*, 5.2.1994.

Toprak bütünlüğünü yitirerek parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Tiflis yönetimi siyasal istikrarsızlık ve iktidar boşluğu yaşıyordu. 26 Mayıs 1991'de yapılan seçimlerde Devlet Başkanı seçilen Zviad Gamsahurdiya iktidarını sürdüremedi (33). 2 Ocak 1992'de Iosseliani, Sigua ve Kitovani'den oluşan triumvira (üçlü yönetim) iktidara el koydu (34). 7 Martta bu üçlüye 1972-1985 arasında Gürcistan Komünist Partisi'nin Genel Sekreterliğini, ardından SSCB Dışişleri Bakanlığını yapan Eduard Şevardnadze de katıldı. 11 Ekim 1992'de yapılan seçimlerde Devlet Başkanı olan Şevardnadze, 1995 ve 2000'deki seçimleri de kazanarak bu görevini sürdürüyor. Görevi sırasında iki kez suikast girişimine uğrayan Şevardnadze ülkedeki siyasal istikrarın simgesi durumunda. Abhazya ve Güney Osetya'nın statüleri belirsiz kalsa ve bölgedeki çatışmalar sırasında yerinden edilen yüzbinlerce kişinin yaşadığı sorunlar sürse de, örneğin Nisan 2000 seçimlerinde Güney Osetlerin Şevardnadze'yi desteklemesi bunun bir göstergesi (35). Başka bir gösterge ise 1994'te % 15.000 olan enflasyonun 1997'ye gelindiğinde % 8'e çekilebilmiş olması (36).

Beş milyon nüfusa sahip bu küçük ülkede istikrarın sürmesi bölge devletleri açısından önemlidir. Gürcistan bölge devletleriyle hemen hemen sorunsuz tek Kafkas devletidir. Hem Azerbaycan, hem Ermenistan ve hem de Türkiye ile işbirliği yapmaktadır. 1990'ların sonunda bölge enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınmasında transit ülke konumunu kazanması Gürcistan'a bölgede ayrı bir önem kazandırmıştır. Bununla birlikte, Gürcistan giderek Batı bağlantısını güçlendirerek, Rusya Federasyonu'nun etki alanından çıkmaya çaba göstermektedir. 1999'da AGİT İstanbul Zirvesi'nde iki Rus üs-

-
- (33) Gamsahurdiya oyların % 86.5'unu almıştı. **Cumhuriyet**, 28.5.1991. Gürcistan'da yaşanan etnik çatışmaları Gamsahurdiya'nın "diktatörlük" özelemlerine dayandırarak açıklayan eleştirel bir çalışma için: Giya Nodiya, "Palitiçeskaya Smuta i Enoterritorialniye Konfliktı v Gruzii", *Spornıye Granitsı na Kavkaze*, **op.cit.**, s. 77-101.
- (34) İosseliani Mhedrioni (Şovalyeler) adlı paramiliter grubun başkanlığını, Sigua Başkanlığı, Kitovani ise Ulusal Muhafızlar'ın komutanlığını yapıyordu. Yerasimos, **op.cit.**, s. 456-460.
- (35) Nodar Broladze, "Gruziya na Paroge Viborav", **Nezavisimaya Gazeta**, 8.4.2000. **RFE/RL Caucasus Report**, 21 Nisan 2000.
- (36) "A Caspian Gamble", **The Economist, A Survey of Central Asia**, 7.2.1998, s. 13.

sünün kapatılmasını kabul ettirmiş, özellikle İkinci Çeçen savaşında Rusya Federasyonu'yla anlaşmazlık yaşamıştır (37).

Bölge Devletlerinin Benzeşen ve Ayrışan Özellikleri

Tek tek ele alınan eskinin SSCB cumhuriyetleri, günümüzün Güney Kafkasya devletleri 70 yıllık ortak geçmişleri de gözönüne alındığında bazı ortak özelliklere sahipler.

Birincisi, üçünün de Sovyet tipi modernleşme sürecinden geçtiğinden söz edilmeli. Bugün ortaya çıkan farklı ulus bilinçlerinin yanı sıra benzer toplumsal-ekonomik ve kültürel yapılara sahipler. Ekonomik yapılanmaları (en azından bugün için) Sovyet merkezî yapısı çerçevesinde oluşmuş ve 1991'den sonra bunu değiştirebilmiş değiller. Dil açısından da böyle. Her devletin kendi diline sahip olmasına karşın, Rusça bu üç ülkede yaşayan halklar için halen ortak dil ya da anlaşma aracı olarak varlığını sürdürüyor. En sanayileşmiş Azerbaycan da dahil her üç toplumun da (şehirde yaşayanlar dahil) geleneksel yapıları sürdüren toplumlar oldukları söylenebilir.

İkincisi, bu Ermenistan için daha az böyle olmakla birlikte (çünkü Stepanakert muhalefetinin altı çizilmişti), her üçü de demokrasi gelenekleri olmayan tek parti, ya da güçlü lider devleti görünümündeler. İktidarı elinde bulunduranlar Sovyet dönemi Komünist Parti üst düzey bürokratları ve onların beslediği yakın çevreleri. Siyasetin toplumun tabanına yayılabilmiş olduğunu söylemek güç. Oligarşik yapı sözkonusu. Hatta buna bölgeler ve halklar arasında yaşanan etnik temizliği de katar ve yönetimlerin etnik niteliklerine barksak bunu etnik/oligarşik yönetim biçiminde de tanımlayabiliriz.

Üçüncüsü, yaşanan etnik çatışmalar nedeniyle yükselen milliyetçi duygular ve (çatıştıkları toplumlara karşı) yabancı düşmanlığından söz etmek gerek. Üstelik 19. yüzyıl tipi ulus-devlet kurma sürecinde önemli, belki de gerekli olan bu unsur, 20. yüzyılın sonunda paradoksal biçimde bölge devletlerinin "devleti inşa süreci" ve "istikrarlı biçimde uluslararası sisteme eklememesi" önünde en önemli engellerden birini oluşturuyor.

---

(37) Hakan Aksay, "Gitmek de Zor Kalmak da", *Cumhuriyet*, 3.8.1998. "Rus-Gürcü Hattında Gerilim", *Cumhuriyet*, 29.11.1999. Alan Kasayev, "Şevardnadze Pastuçitsa v Dver NATO Liçna", *Nezavisimaya Gazeta*, 11.4.2000.

Dördüncüsü, her üç ülkede de yaşanan etnik çatışmalar sonucunda (sığınmacı statüsünü kazansın kazanmasın) yerinden edilmiş pek çok sayıda insan var. Bu durum her üçü için de çok büyük bir sorun yaratıyor.

Öte yandan, 70 yılın çok ötesine uzanan bölgedeki varlıkları ve coğrafi konumları bu devletleri birbirinden ayıran özelliklerini de beraberinde getiriyor. Örneğin, Azerbaycan zengin enerji kaynaklarına sahipken Gürcistan ve Ermenistan'da buna tanık olamıyoruz. Ya da, Azerbaycan ve Gürcistan kendileri için sorun olan azınlıklara sahipken (38) Ermenistan'da böyle bir azınlık (en azından pratikte) söz konusu değil. Yine, farklı mezheplere sahip olsalarda Gürcistan ve Ermenistan Hristiyan dünyasının üyeleri iken, Azerbaycan İslam dünyası içerisinde yer alıyor. Son olarak, Ermenistan Avrupa ve ABD'de önemli ve güçlü bir diasporaya sahipken Azerbaycan ve Gürcistan buna sahip değil.

Sözü edilen benzerlik ve ayrışma noktaları bölge devletlerini zaman zaman yakınlılaştırırken zaman zaman da aralarında sorun yaratabiliyor.

Bölge Politikalarında Rol Oynayan Dış Etkenler

Küreselleşen uluslararası kapitalist ekonomik sisteme katılmaya çabala-yan bu bölgedeki gelişmeler sistem içerisinde varolan tüm birimlerce yakından izlenmekte ve gelişmelere yön verme girişimleri sürmektedir. Bu birimler daha önce de değinildiği gibi, Japonya'dan ABD'ye, Çin'den İsrail'e uzanan devletler olduğu gibi, çok sayıda çokuluslu şirket de olabilmektedir. Aşağıda bu birimlerden 1991-2000 dönemi içerisinde en etkili olduğu görülen dört devletin izlediği politikalar değerlendirilecektir. Bunlar, üç bölge devleti Rusya Federasyonu, İran ve Türkiye ile Soğuk Savaş sonrası "dünya jandarması" olmaya soyunan ABD'dir.

---

(38) Azerbaycan-Dağıstan sınırında yaşayan Lezginler bu sınır nedeniyle iki ayrı devlette yaşıyorlar. Azerbaycan için günümüzde çok ciddi bir tehdit oluşturmasa da, özellikle Batılı araştırmacılar tarafından öne çıkarılması ve "Sadval" adında bir hareketin varlığı gözönüne alındığında en azından böyle bir sorun olasılığının yok sayılması çalışma açısından eksiklik olacaktır. 1989 sayımlarına göre Dağıstan'da 200.000, Azerbaycan'da 170.000 Lezgin yaşıyordu "Sadval" hareketinin resmî olmayan savına göre ise, Azerbaycan'da yaşayan Lezginlerin sayısı 800.000. Bkz. David Nissman, *Russia and the Caucasus*, **Seminar on Russia and the NIS, 29-31 March 1996, Antalya, Turkey, Minutes**, Ankara, Center For Strategic Research, 1996, s. 86.

Bağımsızlık sonrasında Rusya Federasyonu'nun bölgedeki varlığı ve etkisi yoğun biçimde hissedilmektedir. Bu durum herşeyden önce 10 yıl önceye değin süren 70 yıllık ortak geçmişlerine dayanmaktadır. Merkezî niteliğinden kaynaklanan bağımlı ekonomik altyapılar, "sovyet" insanı yaratma çabaları sonucunda içiçe geçmiş üst düzey bürokrasi, birarada yaşaması öngörülen halklar, askerî üsler ve bunun gibi ortak yaşama ilişkin pek çok benzerlik bunu getirmiştir. Gerek Gürcistan'da yaşanan Abhazya ve Güney Osetya sorunları ve gerekse Dağlık Karabağ sorunu Rusya Federasyonu'nun müdahaleleri gözönüne alınmaksızın açıklanamaz. Kısaca, bölgede varolan durumda Rusya Federasyonu'nun etkisi çok önemlidir (39).

Güney Kafkasya Rusya Federasyonu için öncelikle güvenlik açısından önem taşır. Devletler arasındaki sınırlarla ayrılmış olmasına karşın Kafkaslar coğrafya açısından bir bütündür. Şöyle ki, güneydeki gelişmelerin kuzeyi ya da kuzeydekilerin güneyi etkilememesi olanaksızdır. Yine, özellikle Moskova yönetiminin Çeçenya'da yaşadığı sorunlar gözönüne alındığında toprak bütünlüğünü doğrudan tehdit eden edimlerin yaşandığı bu bölgedeki gelişmeleri denetimi altında tutma çabaları anlaşılacaktır. Diğer taraftan Rusya Federasyonu bölgedeki enerji kaynaklarından yararlanmak ve Ortadoğu'ya açılan kapısını açık tutmak kaygılarıyla da bölgeyle ilgilenmektedir. Moskova'nın bölgeye yaklaşımında başka bir etken de diğer güçlerin bölge üzerinde etkinlik kurma çabalarını önlemek yönündedir. ABD ve diğer Batılıların bölgede etkinlik kurması Rusya Federasyonu'nun kendi çıkarlarını korumasını engelleyebilecektir. Sonra, gerek Türkiye kaynaklı "panturancı" akım ve gerekse İran kaynaklı "panislamcı" akım bölge üzerinden kendi topraklarına yayılabilecek ve bölgede çıkarlarını koruması bir yana toprak bütünlüğüne tehdit oluşturabilecektir (40).

---

(39) Şevardnadze'ye 1995 ve 1998'de yapılan suikast girişimlerinin ardında Moskova'nın parmağı arandığı gibi, gerek Gürcü gerekse Azerî muhalif liderler ülkelerini terkederek Moskova'ya sığınmayı yeğlediler. Michael P. Croissant, "Oil and Russian Imperialism in the Transcaucasus", *Eurasian Studies*, 3/1 (Bahar 1996), s. 22. Hakan Aksay, "Moskova'ya Gürcü-Azeri Muhalefeti", *Cumhuriyet*, 23.3.1998.

(40) Nikolai Hovanissian, Views From the Region: Armenia", Seminar on Russia and the NIS, *op.cit.*, s. 94-96. Timothy L. Thomas & John Shull, "Russian National Interest and the Caspian Sea", *Perceptions*, 4/4 (Aralık 1999-Şubat 2000), s. 74-76. Elmira Amiraqizi, "Russia's Foreign Policy Towards Azerbaijan, Money vs. Military Might", *Azerbaijan International*, 4/1 (Bahar 1996), s. 70.

Bu kaygılarla bölgeye yaklaşan Moskova yönetimi, izlediği politikalarla işbirliğine gönüllü olmayan Azerbaycan ve Gürcistan'ı BDT içerisinde işbirliğine çekebilmiş, zaten işbirliğine açık olan Ermenistan'ı da BDT Ortak Güvenlik Sistemi çerçevesinde bölgedeki askerî üssü konumuna getirmiştir. 21 Nisan 2000'de açıklanan "askerî doktrin bu politikanın sürdürüleceği işaretini vermektedir (41).

Güney Kafkasya'da etkili başka bir katılımcı "bölgenin uluslararası sisteme eklemlenmesi misyonu"nu kendinde gören ve merkezleri kendi ülkesinde yer alan çokuluslu petrol şirketlerinin çıkarlarını korumaya çalışan ABD'dir. ABD'nin bölgeye yaklaşımı başlangıçta temkinli olmuştur. Yukarıda değinilen, Rusya Federasyonu'nun bölgeyle organik bağlantısı ABD'nin çekingen yaklaşımında belirleyicidir. Fakat, 1990'ların ortalarından başlayarak ABD'nin tutumunda değişikliğe tanık olunmuştur. 1994'te "ABD Rusya Federasyonu'nun Kafkaslarda özel rolü olduğunu kabul edemez" açıklamasıyla ilk işaret verilmiştir (42). Bunu, Birinci Çeçenya savaşının ardından Rusya Federasyonu'nun askerî açıdan ne denli zayıf olduğunu da görülmesiyle 1996'daki "Kafkasların ve Hazar bölgesinin ABD'nin yaşamsal çıkar alanı olduğu" açıklaması izlemiştir (43). Gerçekten de, 1997'den başlayarak bölgede ABD etkisinin giderek arttığına ve ibrenin Rusya Federasyonu'ndan ABD'ye kaydığına tanık olunmaktadır. Fakat, bölgeye yönelik politikalarda

---

(41) "Askerî-siyasal İlkeler" başlıklı I. Bölümün 7. maddesinde, "Askerî-stratejik İlkeler" başlıklı II. Bölümün 21. maddesinde ve "Askerî-ekonomik İlkeler" başlıklı III. Bölümün 8. maddesinde BDT Ortak Savunma Antlaşması çerçevesinde oluşturulan Ortak Güvenlik Sistemi'ne verilen önemin altı çizilmektedir. "Text of Military Doctrine of the Russian Federation", <<http://www.cdi.org/russia>> (01.05.2000) ; Vayennaya Doktrina Rassiskay Federatsii, <<http://www.in.mid.ru>> (04.05.2000). Askerî Doktrin temelini Rusya Federasyonu'nun "Yakın Çevre Politikası"nda bulur. 1993'ten başlayarak uygulanan ve Rusya Federasyonu'nun "Monroe Doktrini" olarak adlandırılan bu politika, eski SSCB topraklarının Rusya Federasyonu'nun ekonomi ve güvenlik açılarından yaşamsal çıkar alanı olduğunu ileri sürerek buralardaki gelişmeleri denetlemeyi öngörmektedir. İdil Tunçer, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: 'Yakın Çevre' ve Türkiye", Gencer Özcan ve Şule Kut, der., **En Uzun On Yıl**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1998, s. 445-471.

(42) Açıklama dönemin BM Temsilcisi Madleine Albright tarafından 5-6 Eylül tarihlerindeki Bakü ziyareti sırasında yapıldı. Nassibli, **op.cit.**, s. 117.

(43) Svante E. Cornell, "Geopolitics and Strategic Allignments in the Caucasus and Central Asia", **Perceptions**, 4/2 (Haziran/Ağustos 1999), s. 123.

bazen yönetimle yasama arasında anlaşmazlıklar sözkonusu olabilmektedir. Örneğin, Dağlık Karabağ konusunda Ermeni lobisinin etkisindeki Kongre Ermenileri destekleyerek Azerbaycan'la işbirliğine karşı çıkarken, petrol şirketlerinin etkisindeki yürütme Azerbaycan'la ilişkilerini geliştirmeye ve Erivan yönetimini bu konuda bir çözüme ikna etmeye çaba sarfetmektedir.

Bölgeki gelişmeleri yakından izleyen ve gücü ölçüsünde denetimi altında tutmaya çalışan İran'ın izlediği politikalar güvenlik ve ekonomik çıkar eksenine dayanıyor. 20 milyonluk Azerî nüfusa sahip İran, kuzey komşusu Azerbaycan'a temkinli yaklaşıyor. Özellikle Elçibey döneminde Azerbaycan İran karşıtı politika izledi. Elçibey'in "molla hükümeti"nin yıkılacağı, İran'ın parçalanacağı ve yerine kuzey ve güney Azerbaycan ile Türkiye'den oluşacak "Büyük Türkiye"nin alacağı yönündeki demeçleri İran tarafından tepkiyle karşılandı (44). Buna karşılık İran Karabağ sorununda el altından da olsa Ermenistan'ı destekledi. Ermenistan'la iyi ilişkiler kurarak Moskova'dan sonra ikinci önemli ortağı konumuna geldi.

İran'la Azerbaycan'ı karşı karşıya getiren başka bir nokta da Azerbaycan'daki enerji kaynaklarının işletilerek dünya pazarlarına iletilmesi oldu. Kendisi de petrol üreticisi olan ve ekonomisi buna dayanan İran, bir yandan "piyasaya" yeni eklenilen bir üreticiden rahatsızlık duyarken, diğer yandan işletme ve ulaştırma projeleri çerçevesinde Batı sermayesinin bölgeye nüfuz etmesinden şikayetçi oldu. Azerbaycan'ı Batı'nın bölgedeki işbirlikçisi olmakla suçladı (45).

İran'ın bölgeye devrim ihracı ve bu yolla bölgede etkinlik kurma girişimi başarısız oldu. Bir kere, bölgedeki tek Müslüman unsur olan Azerbaycan'la ilişkilerinde sorun yaşıyordu. İkincisi, uzun yıllar ateist öğreti altında yaşamış Azerî toplumu içerisinde din unsuru belirleyici olmaktan uzaktı. Son ola-

---

(44) *Ibid.*, s. 114-115. Hiç kuşkusuz aynı kaygı Rusya Federasyonu ve Ermenistan tarafından da paylaşılıyor. Üstelik, Elçibey aynı söylemini 2000'de de sürdürüyordu. Nisan 2000'de Türkiye'ye yaptığı ziyarette "büyük Türkiye" özlemini bir kez daha dile getirdi. Arman Cilavyan, "Turkskoye Yedinstva pad Ugrozoy", *Nezavisimaya Gazeta*, 8.4.2000.

(45) An interview with Hasan Hasanov, *op.cit.*, s. 64.

rak, 1990'lara gelindiğinde İran dış politikasında devrimin ihracından çok pragmatist bir eğilim egemendi (46).

Dış etkenler ele alınırken son olarak Türkiye'den söz etmek gerekir. Türkiye, Orta Asya'ya açılan kapısı niteliğindeki bu bölgedeki gelişmelere ülkesinde yaşayan 7 milyon kişilik Kafkas diasporasının da etkisiyle duyarlı oldu (47). Bağımsızlığın ardından özellikle Azerbaycan'la çok yakın ilişkiler kurdu. Karabağ'da Azerbaycan aleyhine gelişmelere Türkiye kamuoyu büyük tepki gösterdi. Yukarıda belirtildiği gibi, Elçibey döneminde Karabağ'da Türkiye'den giden "gönüllüler"in savaşa katıldıklarına tanık olundu. Emekli subay ve generaller Azerî ordusuna eğitim verdiler. Aliyev döneminde iki komşu arasında askerî işbirliği sürüyorsa da, bu işbirliği imzalanan anlaşmalar çerçevesinde ve daha dengeli yürütülüyor. Eski Sovyet coğrafyasında Türkiye'nin en yakın işbirliği yaptığı devlet Azerbaycan. Ekonomiden kültüre, turizmden iletişime hemen her alanda işbirliği yapılıyor. Azerbaycan'da latin alfabesinin kabul edilmesi ilişkilerin geleceği açısından önemli bir gelişme oldu. Üst düzey ziyaretlerin sıklığı ilişkilerin düzeyinin başka bir göstergesi.

Azerbaycan'la işbirliği içindeki Türkiye'nin Ermenistan'a yaklaşımında Karabağ sorunu belirleyici oldu. Türkiye, Ermenistan'la ikili ilişkilerini Karabağ sorununun çözümüne ve Ermenilerin işgal ettiği Azerî topraklarından çekilmesine endeksledi. Bu çerçevede Erivan'da diplomatik temsilcilik açmayı reddetti ve ekonomik yaptırımlar uyguladı. Karabağ sorununa doğrudan müdahale etmekten ısrarla kaçınan Türkiye'nin bu politikası temkinli ama kararlı bir nitelik taşıyor. Yine, Ermenistan'ın PKK'ye verdiği destek iki ülke arasında zaman zaman gerilime neden oldu (48). Sayıları gitgide azalan Türkiye'deki Ermeni cemaati Karabağ sorununun çözümünün ardından ilişkilerin gelişmesinde olumlu rol oynayabilir.

---

(46) Muhammed-Rıza Celili, "Transkafkasya ve Orta Asya'daki Gelişmeler Karşısında İran", Semih Vaner, haz., **Unutulan Tarih, Sovyet Sonrası Türk Dili Alanı**, İstanbul, Metis, 1997, s. 240-242. Firuze Nahavandi, "Rassiya, İran i Azerbayjan. İstoriçeskiye İstoki Vneşney Palitiki İrana", Spornıye Granitsı na Kavkaze, op.cit., s. 174-175.

(47) **Cumhuriyet**, 20.7.1998.

(48) Nissman, **op.cit.**, s. 85.

Türkiye'nin Gürcistan'la ilişkileri daha çok bu ülkedeki siyasal gelişmelere bağlı olarak gelişti. İç çatışmalar ve siyasal istikrarsızlığın giderilmesiyle birlikte Şevardnadze yönetimiyle işbirliğine gidildi. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler gelişiyor. Türkiye'den işadamları Gürcistan'da çeşitli yatırımlar yapıyorlar. 1990'ların sonunda askerî konularda ve enerji alanındaki işbirliği ilişkilerin yeni boyutları oldu.

Türkiye'nin kuzeydoğu komşularına izlediği politikayı sınırlarının güvenliği ve bölgedeki gelişmeleri kendi çıkarları doğrultusunda etkileme kaygılarının yanı sıra daha çok ekonomik çıkar belirliyor. Türkiye bölgedeki enerji kaynaklarının dünya pazarlarına taşınmasında geçiş ülkesi olmak için yoğun çaba harcıyor. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının gerçekleşmesi Türkiye'ye ekonomik-stratejik kazançlar sağlayarak bölge ülkeleriyle ilişkilerini pekiştirebilecek.

Sorunlar/İttifaklar

Güney Kafkasya'da henüz sonuçlanmamış iki önemli süreç bölgenin geleceğinde önemli rol oynayacak görünüyor. Bunlar Hazar'ın statüsünün belirlenmesi ve petrol boru hatlarının hangi yollardan dünya pazarlarına taşınacağı sorunlarıdır.

Hazar bölgesi 150 milyar varil petrol (dünya rezervinin %15'i) ve 75 trilyon metre küp doğalgaz (dünya rezervinin yarısı) rezervine sahip. Hazar'ın statüsü daha önce SSCB ile İran arasında imzalanan anlaşmalarla düzenlenmişti. SSCB'nin dağılmasından sonra Hazar çevresindeki kıyıdaş ülke sayısı beşe çıktı (Rusya Federasyonu, Azerbaycan, İran, Türkmenistan ve Kazakistan). 1990'larda ortaya çıkan enerji projeleri, balıkçılık ve çevre korunması gibi konular Hazar'ın statüsünün sorgulanmasını gündeme getirdi (49). Kıyısı uzun olan Azerbaycan ve Kazakistan kıyı uzunluğuna göre Hazar'ın be-

---

(49) Hazar'ın statüsüne ilişkin: Sarıahmetoğlu, *op.cit.*, s. 33-34. Hakan Aksay, "Hazar Denizi'nde Sular Isınıyor", *Cumhuriyet*, 13.7.1997. Kamiljan Kalandarov, "Na Kaspîi Stolknulis İnteresı Mirovih Derjav", *Nezavisimaya Gazeta*, 4.6.1997. Yuri Fedorov, "Kaspiiskaya Palitika Rasi: k Konsensusu Elit", *Pro at Kontra*, 2/3 (Yaz 1997), s. 72-88. F. Kovalev, "Caspian Oil: Russian Interests", *International Affairs*, 43/3 (1997), s. 48-54. Cynthia M. Croissant ve Michael P. Croissant, "Hazar Denizi Statüsü Sorunu: İçeriği ve Yansımaları", *Avrasya Etüdüleri*, 3/4 (Kış 1996/97), s. 23-40.

şe bölünmesini savunurken, kısa kıyı uzunluğuna sahip Rusya Federasyonu ve İran Hazar'ın bir göl olduğunu ileri sürerek uluslararası hukuk çerçevesinde beş ülkenin eşit yararlanmasından yana. Hazar'ın statüsünün saptanması hangi ülkenin ne ölçüde yararlanacağını da belirleyecek olduğundan bölgenin geleceği için önem taşıyor.

Güney Kafkasya'daki başka bir soru(n) bölgedeki enerji kaynaklarının hangi yollarla dünya pazarlarına taşınacağıdır (50). Hemen belirtmek gerekir ki, bu konudaki asıl pazarlık (ya da kavga) çoğu çokuluslu petrol şirketleri arasında yaşanmaktadır. Devletler arasında yaşanan, taşıma sürecinden nemalanma ve taşıma yoluyla stratejik/ekonomik çıkar sağlama yarışıdır. Hem işletme ve hem de taşıma konularında bir yandan çokuluslu petrol şirketleri, bir yandan devlete bağlı Lukoil, TPAO gibi şirketler, bir yandan bundan çıkar sağlamak isteyen bölge içi ve bölge dışı devletler arasındaki pazarlıklarla ilerleyen süreç bu karmaşık yapısıyla spekülasyona açıktır. Örneğin, son dokuz yılın Türkiye basınına gözden geçiren biri, nasıl olup da Bakü-Ceyhan hattının tamamlanmamış olduğunu anlamakta güçlük çekecektir. Oysa ki, Türkiye'nin ileri sürdüğü gibi 2.2. milyar dolara mı, yoksa BP'nin savunduğu gibi 3.7 milyar dolara mı malolacağı tartışılan hat 2000 yılında halen finansman arayışı aşamasındadır (51). Bu nedenle petrol boru hatları konusunda spekülasyonlardan değil günümüze değin gerçekleşen gelişmelerden söz etmek gerekir.

---

(50) Özellikle bu konuda "bilgi kirlenmesi" yaşanmaktadır. Şu kaynaklara başvurulabilir: A. Necdet Pamir, **Bakü-Ceyhan Boru Hattı**, Ankara, ASAM, 1999. Lale Sariibrahimoğlu, **Kurt Kapanında Kısır Siyaset**, Ankara, İmge, 1997. Aliyev, op.cit.. Bülent Gökay, "Caspian Uncertainties: Regional Rivalries and Pipelines", **Perceptions**, 3/1 (Mart/Mayıs 1998), s. 49-66. Ergin Yıldızoğlu, "Hazar Petrolleri, Çin Pazarı ve ABD Hegemonyası", **Cumhuriyet**, 22.11.1999. Kudret Özersay, **Türk Boğazlarından Geçiş Rejimi**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları Tezler Dizisi: 6, 1999, s. 120-202. Gareth M. Winrow, "Pipeline Politics and Turkey: A New Great Game in Eurasia ?", **Paper Presented for the Conference Titled "Russia-China-Central Asia: From Geo-politics to Geo-economics in Eurasia" Organised by the Centre for Euro-Asian Studies, Reading University, 23 January 1998.**

(51) **Cumhuriyet**, 12.5.2000.

20 Haziran 1994'te 12 şirketten oluşan uluslararası konsorsiyum Azerbaycan'daki petrolü çıkarma konusunda anlaştı. İlk petrol 1997'de çıkarıldı ve Bakü-Novorossisk hattından dünya pazarlarına sunulmaya başlandı. 1999'da bu hatta Bakü-Supsa hattı da eklendi. Bu iki hattın dışında yeni hatların inşası da sözkonusu. Petrol boru hatları konusunda ABD'nin karşı çıktığı İran'la, Azerbaycan'ın karşı çıktığı Ermenistan "cezalı". Rusya Federasyonu dışındaki hatların inşasıyla bölgenin bu ülkeye bağımlılığının azaltılması amaçlanıyor. Gürcistan şimdiden geçiş ülkesi sıfatını kazanmış durumda. Türkiye, 1994 ve 1998'de çıkardığı Boğazlar Tüzükleri dahil bütün gücüyle Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın inşası için uğraşiyor. Bu proje Ceyhan'a gelecek petrolü kendi ülkesine taşımayı tasarlayan ve bu yolla Arap ülkelerine olan bağımlılığından kurtulmayı isteyen İsrail tarafından da destekleniyor (52). Bunun yanında Ukrayna, Bulgaristan-Yunanistan, Romanya gibi alternatif güzargahlar üzerindeki tartışmalar da sürüyor. Hatların hangi ülkeler üzerinden kurulacağı bölgenin geleceği açısından belirleyici olacak.

Güney Kafkasya'da yanıt bekleyen bu soru(n)lar yaşanırken ekonomik ve askerî alanda çeşitli "kamplaşma girişimleri"ne tanık oluyoruz. Gerçi, ekonomi alanında bölgedeki ikili ilişkilerin yanı sıra Karadeniz Ekonomik İşbirliği (53) ve BDT içerisinde çok taraflı işbirliğini geliştirme çabaları yaşanıyor. Ama, özellikle bölgedeki enerji kaynaklarının işletilerek uluslararası pazarlara taşınması ve bölgede ekonomik etkinlik kurabilme konularında bir rekabet de söz konusu. Daha da önemlisi bölgedeki güvenlik ve savunma alanında ittifak girişimleri (54). Bu girişimleri sırasıyla ele almak gerekir.

Bunlardan ilki Rusya Federasyonu'nun başını çektiği BDT içerisinde Ortak Güvenlik Sistemi kurma girişimi. 15 Mayıs 1992'de Taşkent'te imzalanan "BDT Ortak Savunma Antlaşması"na dayanıyor ve eski sovyet coğrafyasında "eski ortaklar" arasında bir güvenlik sistemi oluşturarak, "dışarıdan" gelecek girişimlerin önü kesilmek isteniyor. Eski sovyet cumhuriyetlerinde

---

(52) İsrail Azerbaycan'la ilişkilerini geliştirirken ABD'deki Ermeni lobisine karşı Yahudi lobisini de koz olarak kullanıyor. Cornell, *op.cit.*, s. 115, 119-121.

(53) Hakan Bingün, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 9. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996, s. 708-715.

(54) Diğer BDT üyeleri gibi Güney Kafkasya cumhuriyetleri de Prag'ta yapılan toplantıda, 30 Ocak 1992'de AGİT'e üye oldular. **Cumhuriyet**, 31.1.1992.

yaşanan ekonomik-siyasal bunalımlar nedeniyle çok ağır işleyen bu girişim 1999'a gelindiğinde Ermenistan'da S-300 füzeleri ve MİG 29 filosunun bulunduğu bir üs kurulmasıyla sonuçlandı. Başka bir deyişle BDT Ortak Güvenlik Sistemi Güney Kafkasya'da en belirgin askerî güç durumunda.

Buna karşılık, NATO'nun 1994'te giriştiği Barış İçin Ortaklık (BİO) projesi çerçevesinde bir oluşumdan söz edilebilir. Bölge devletlerinin üçü de BİO'yu imzaladılar (55). Rusya Federasyonu bir yandan BİO projesi çerçevesinde NATO'nun eski Doğu Bloğu'nda genişlemesine karşı çıkarken, diğer yandan imzaladığı Kurucu Anlaşma'yla kendisi de NATO ile işbirliği içerisinde. ABD önderliğinde Yugoslavya'ya yapılan müdahaleyle bu işbirliği sekteye uğramış gözükse de 2000'den başlayarak yeniden üst düzey görüşmelere başlandı (56). Bölgede henüz askerî bir varlığa dönüşmemiş bu girişim gelecekte etkili olma potansiyeli taşıyor. Örneğin, Nisan 1999'da Ermenistan'daki üssün donanımı sözkonusu olduğunda Azerbaycan NATO, ABD ve Türkiye'den gelecek askerî birliklere ülkesinde üs önerdi (57).

Yine, Batı yanlısı başka bir oluşum da Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova arasında gerçekleştiği için GUAM adını taşıyor. Bölgedeki ayrılıkçı hareketlerin denetimi elinde tutma çabası içerisindeki Rusya Federasyonu tarafından kışkırtıldığını öne süren bu devletler kendi aralarında askerî işbirliğini arttırmaya çalışıyorlar. Bunu yaparken Rusya Federasyonu'nun etkisini azaltma amacını güdüyorlar. 1998'de ortaya çıkan GUAM girişimine NATO'nun 50. yıldönümü kutlamaları sırasında Nisan 1999'da Özbekistan da katıldı ve girişim GUUAM adını aldı (58).

Son olarak, bölge devletleri tarafından gündeme getirildiği için ciddiye alınması gereken başka bir projeden, Kafkas Pakti'ndan söz etmek gerekir.

---

(55) Revaz Adamia, "NATO: Caucasus in the Context of Partnership for Peace", **Perceptions**, 4/1 (Mart-Mayıs 1999), s. 97.

(56) Kosova'daki gelişmelere tepki olarak NATO ile ilişkilerini Mart 1999'da donduran Moskova yönetimi 10 Mayıs 2000'de Rusya-NATO Ortak Daimî Komitesi'nin Brüksel'de toplanmasıyla görüşmeleri yeniden başlattı. **Cumhuriyet**, 11.5.2000.

(57) **Cumhuriyet**, 26.1.2000.

(58) Cornell, **op.cit.**, s.108-111. Andrei Korbut, "Maskva Paşla na Znaçitelniye Ustupki Tbilisi", **Nezavisimaya Gazeta**, 27.4.2000.

Kafkas Paktı projesi ilk olarak Şubat 1996'da Şevardnadze tarafından ortaya atıldı. Mart 1996'da biraraya gelen Aliyev ve Şevardnadze bu kez birlikte böyle bir girişimin gerekliliğini duyurdular (59). Ocak 2000'de Tiflis'i ziyareti sırasında bu kez Cumhurbaşkanı Demirel tarafından dile getirilen projeye son olarak Mart ayında Koçaryan'dan destek geldi (60). Kafkas Paktı projesi bölgede güvenliğin en çok bölge devletlerini ilgilendirdiği saptamasından yola çıkarak, ortaya çıkacak anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümüne hizmet edecek, gerektiğinde ortak bir askerî güçle yapılacak müdahaleyle olası bir çatışmanın büyümeden önüne geçilmesine yarayacak kurumsal bir yapıyı öngörüyor. Olası katılımcıları olarak Rusya Federasyonu, Türkiye, İran ve bölge devletlerini sayıyor. Kafkas Paktı projesi, bölge dışı unsurları ikinci plana atması ve Kafkaslardaki tüm unsurları kapsamaması özelliğiyle öne çıkıyor.

Güney Kafkasya'daki bu "kamplaşma girişimleri"nin bölge dışına taşan uzantılarından da sözedilebilir. Özellikle 1990'ların ortasından başlayarak Türkiye ile İsrail arasında, ABD gözetiminde yürütülen "stratejik ortaklık" Ortadoğu'daki dengeleri sarstı. Bu "stratejik ortaklık" karşısında Moskova-Erivan-Tahran eksenine Şam-Lefkoşa(Güney Kıbrıs)-Atina uzantısı eklendi ve bu ülkeler arasında işbirliğinin arttığı gözlemlendi (61). Washington-Tel Aviv-Ankara eksenine ise Tiflis-Bakü uzantısı eklendi (62). Yine de, bu kamplaşma girişimlerinin kesin hatlarla belirginliğinden söz etmek olası değil. Örneğin, BDT'nin askerî üssü haline gelen Ermenistan'ın ABD karşısında yer aldığını ya da alacağını öne sürmek anlamlı olmayacaktır. Yine, aralarında yoğun bir çekişme olduğu yadsınamayacak Ankara ve Moskova yöne-

---

(59) Tamaz Gamkrelidze, "Views From the Region: Georgia", Seminar on Russia and NIS, *op.cit.*, s. 100.

(60) **Radikal**, 16.1.2000. **Cumhuriyet**, 16.1.2000. **RFE/RL News Line**, 14 Nisan 2000.

(61) Eylül 1999'da Erivan'da biraraya gelen Yunanistan, İran ve Ermenistan Dışişleri Bakanları "Ortak Anlayış Memorandumu" imzaladılar. Enerji, ulaşım gibi sektörlerde işbirliğini öngören memorandumun imzalanmasında ekonomik çıkarlar kadar, jeopolitik çıkarlar da rol oynadı. **RFE/RL Armenia Report, News Briefs**, 8 Eylül 1999.

(62) Arman Cilavyan, "Oss i Kontross na Kavkaze", **Nezavisimaya Gazeta**, 2.2.2000.

timleri aynı zamanda yok sayamayacakları ortak çıkarlara sahipler ve yeni işbirliği olanaklarından da yararlanarak bu çıkarları çoğaltıyorlar (63).

Sonuç Yerine

Tamamlanmamış bir süreci anlama çabamız bizi bir sonuca ulaştırmaktan çok sonuç yerine bir kaç saptamayla sınırlamaktadır. Kafkasların güneyinde SSCB sonrasında kurulan üç yeni devlet, devlet olarak kurumsallaşma ve uluslararası kapitalist ekonomik sisteme katılma süreçlerini sürdürürken pek çok iç ve dış sorunla boğuşmak zorunda kalıyorlar.

Birincisi, Aliyev ve Şevardnadze önderliğinde siyasal istikrarı görece sağlamış görünen Gürcistan ve Azerbaycan'ın yanında Ermenistan'da Karabağ sorununa endeksli siyasal çekişmenin sürdüğü izlenimi ediniliyor. Bölgedeki etnik çatışmalarda ateşkes sağlanmışsa da henüz çözüme varılmış değildir. Bu sorunlar üzerinde varılacak anlaşma bölgenin geleceği açısından önemlidir. Üstelik, Rusya Federasyonu sınırları içerisinde kalan kuzey Kafkasya'da yaşanan anlaşmazlıkların güneye sirayet etmesi söz konusu olabilir. Bu nedenle bölgede sağlanmaya çalışılan güven ortamı, devletlerin egemenlikleri ve bağımsızlıklarına saygı çerçevesinde, ama bir bütün halinde ele alınmak zorundadır.

İkincisi, güney Kafkasya devletlerinin dış politikalarını belirleyen ve belirlemeyi sürdürecektir gibi görünen başka bir etken enerji kaynaklarının paylaşımı, işletilmesi ve dünya pazarına ulaştırılması sorunudur. Gerek Hazar'ın statüsünün belirlenmesi ve gerekse petrol boru hatlarının hangi ülkelerden geçeceğinin belirlenmesi bölge devletleri için önemlidir. Bu süreçte çokuluslu petrol şirketleri ve bölge devletleri arasında yoğun çekişme sürmektedir.

---

(63) Çeçenya ve PKK sorunları, petrol boru hatları güzergahlarının belirlenmesi ve genel olarak Orta Asya ile Kafkaslarda etkinlik alanı oluşturma konularında aralarında çekişme yaşayan Rusya Federasyonu ve Türkiye özellikle ekonomik ilişkiler alanında 1990'larda bir patlama yaşamıştır. Doğalgaz alımından turizme, müteahhitlikten ortak yatırımlara uzanan bu ilişkiler iki taraf için de gözardı edemeyecekleri öneme sahiptir. Mensur Akgün ve Turan Aydın, **Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, TÜSİAD, 1999, *passim*.

Üçüncüsü, güvenliklerini sağlamaya çabalayan güney Kafkasya devletleri ile bölgede etkinlik sağlamaya çalışan Rusya Federasyonu, Türkiye, İran gibi bölge devletleri ve ABD gibi gelişmiş kapitalist devletler arasında kampaşma girişim/pazarlıkları sürmektedir. Bugün için BDT çerçevesindeki Rusya Federasyonu'nun askerî varlığı dışında somut ve oturmuş bir kampaşmadan söz etmek zor olsa da, bu girişim/pazarlıklar sonunda varılacak "denge" bölgenin geleceğinde belirleyici olacaktır.

SSCB'nin ardından bağımsızlığını ilân eden 15 yeni devletin kapitalist dünya ekonomisine eklenmesi sorunu ortaya çıktı. Batıdaki Baltık cumhuriyetlerinin eklenmesi görece sorunsuz gözüküyor. Kafkaslar ve Orta Asya devletlerinde bu süreç sancılı yaşanıyor. 20. yüzyılın başında Kafkaslarda Sovyetlerin iktidarı altında bir düzen kurulmuştu. 20. yüzyılın sonunda güney Kafkaslarda üç bağımsız devlet ve kuzeyde federal yapıya sahip Rusya Federasyonu'ndan oluşan yeni bir düzen kuruluyor. Çatışma Sovyet dönemi ve öncesinden kalan süreklilik güçleriyle (bürokratik-oligarşik devlet yapısı, etnik sorunlar vb.), kapitalist ekonominin dayattığı değişim güçleri (çokuluslu şirketlerin enerji kaynaklarını işletme şavaşımı, demokratik rejim içerisinde pazar ekonomisinin kurulması, insan haklarının korunması vb.) arasında geçiyor. Bu çalışmada özetlenmeye çalışılan unsurlar da işin içine katılınca yaşayageldiğimiz süreç daha da karmaşık hal alıyor.